

O'SMIRLARDA TAJOVUZNI KELITIRIB CHIQARADIGAN IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR.

Raxmonova Muktaram Ergashevna

Ilmiy rahbar:

Avezov Olmos Ravshanovich

Annotatsiya: O'smirlarda turli darajadagi tajovuzning paydo bo'lishida keng ko'lamli ijtimoiy-psixologik omillarning roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi 12-16 yoshdagi o'spirinlarda ijtimoiy-psixologik omillar ta'siriga javoban yuzaga keladigan tajovuzkorlik zo'ravonligini o'rganish va taqqoslash edi. Psixologlarning o'spirinlik davrida deviant xatti-harakatlarni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar va uning oldini olish usullari bo'yicha olib borgan tadqiqotlaridan misollar keltirilgan va xulosada tavsiyalar berilgan. Agressiyaning gender jihatlar va o'smirlar tajovuzining maktab muhitida, ota-onalar uyida, tengdoshlari va ijtimoiy muhitning boshqa sub'ektlari bilan munosabatlar jarayonida yuzaga keladigan asabiylashtiruvchi omillar ta'siriga yo'naltirilganligining o'ziga xos xususiyatlari qayd etilgan. Agressiyaning o'spirinning o'zini anglashi bilan bog'liq omillar bilan bog'liqligi ta'kidlangan. O'smirlarda eng yuqori tajovuz ularga berilgan psixologik bosim, shaxsiy daxlsizlikning buzilishi va ularda shaxsni tan olmaslik tufayli yuzaga kelishi aniqlandi. O'smirlar ba'zi odamlarning g'ayriinsoniyli bilan uyg'unlashib, dunyoda ko'rgan adolatsizliklarini qattiq boshdan kechirishadi. O'smirlarning tajovuzkorligi, aksariyat hollarda, kattalar javobgar bo'lgan salbiy ijtimoiy sharoitlarga ko'proq javobdir.

Kalit so'zlar: tajovuz, ijtimoiy-psixologik omillar, o'spirinlar, tender xususiyatlari, tajovuzkorlik yo'nalishi, tajovuzkorlik darajasi, umidsizlik.

Аннотация: рассмотрена роль широкого спектра социально-психологических факторов в возникновении агрессии различной степени у подростков. Целью исследования было изучение и сравнение выраженности агрессии, возникающей в ответ на воздействие социально-психологических факторов у подростков 12-16 лет. Приведены примеры исследований психологов социально-психологических факторов, формирующих девиантное поведение в подростковом возрасте, и методы его профилактики, а в заключении даны рекомендации. Отмечены гендерные аспекты агрессии и особенности направленности подростковой агрессии на воздействие раздражающих факторов, возникающих в школьной среде, в родительском доме, в процессе взаимоотношений со сверстниками и другими субъектами социальной среды. Утверждается, что агрессия связана с факторами, связанными с самосознанием подростка. Установлено, что наибольшая агрессия у подростков возникает из-за оказываемого на них психологического давления, нарушения личностного иммунитета и неспособности распознать в них личность. Подростки тяжело переживают несправедливость, которую они видят в мире, в сочетании с бесчеловечностью некоторых людей. Подростковая агрессия в большинстве случаев является скорее реакцией на негативные социальные условия, за которые несут ответственность взрослые.

Ключевые слова: агрессия, социально-психологические факторы, подростки, нежные черты, направленность агрессии, степен агрессивности, фрустрация.

Abstract: *the role of a wide range of socio-psychological factors in the occurrence of aggression of varying degrees in adolescents is considered. The aim of the study was to study and compare the severity of aggression that occurs in response to the effects of socio-psychological factors in adolescents aged 12-16 years. Examples of research by psychologists of socio-psychological factors that form deviant behavior in adolescence and methods of its prevention are given, and recommendations are given in conclusion. The gender aspects of aggression and the peculiarities of the orientation of adolescent aggression towards the impact of irritating factors arising in the school environment, in the parental home, in the process of relationships with peers and other subjects of the social environment are noted. It is argued that aggression is related to factors related to adolescent self-awareness. It has been established that the greatest aggression in adolescents occurs due to the psychological pressure exerted on them, violations of personal immunity and the inability to recognize a personality in them. Teenagers have a hard time experiencing the injustice they see in the world, combined with the inhumanity of some people. Adolescent aggression in most cases is rather a reaction to negative social conditions for which adults are responsible.*

Keywords: *aggression, socio-psychological factors, adolescents, tender features, the direction of aggression, the degree of aggressiveness, frustration.*

KIRISH

Hozirgi vaqtda tajovuzni psixologik hodisa sifatida o'rganish uning kelib chiqishini aniqlash, uning shakllari va yoki turlarini o'rganish, ichki tarkibiy qismlarni tahlil qilish va tajovuzning boshqa psixologik o'zgaruvchilar bilan aloqasini topishga qaratilgan. Z. Gasyaning so'zlariga ko'ra, tajovuz — bu maqsadi yoki ta'siri (qasddan yoki beixtiyor) boshqa odamga yoki o'ziga (to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita) zarar yetkazadigan tajribalar, munosabat va xulq-atvor harakatlarining yig'indisi. Agressiya sindromi tashqi yoki o'ziga qaratilgan ongli va ongsiz tajovuzkor tendentsiyalarni o'z ichiga oladi, ular namoyon bo'ladi va faqat boshdan kechiriladi" [1, p.143]. Agressiya yo'naltirilganlik (hetero - va avtoagressiya) bilan tavsiflanadi, tajovuzning tanlangan namoyon bo'lishi yoki tajribasi ichki va tashqi psixologik omillarni belgilaydi [2; 23].

Biologik, psixologik va sotsiologik kabi ko'plab tajovuz nazariyalari mavjud. L. Berkovitsning qayta ko'rib chiqilgan umidsizlik nazariyasiga ko'ra [6], tajovuz-bu umidsizlik yoki muayyan ehtiyojlarni qondira olmaslik holatida yuzaga keladigan insonning tabiiy reaksiyasi. Bu pozitsiya tajovuz fenomenini ko'rib chiqadigan boshqa nazariyalarda ham aks etadi, masalan, E. Frommning inson halokatligi nazariyasi, R. Mertonning anomiya nazariyasi, R. Agnewning kuchlanish nazariyasi, V. Frankl nazariyalari va A. Adler [4]. E. Frommning fikricha, inson tabiatan buzg'unchi emas va uning tajovuzkorligi, K. Bojutskey-Sitkevichning so'zlariga ko'ra, "insonning muhim ekzistensial ehtiyojlari bloklanganda (u sevgi, tushunish va samimiy muloqotdan mahrum, o'z-o'zini anglash ehtiyojlarini qondirish imkoniyati yo'q) mavjudlikning normal sharoitlarini buzilishiga javobdir., yolg'izlikni boshdan kechirayotganda)".

O'smirlarning tajovuzkorligi paydo bo'lishida ular tomonidan qayd etilgan adaptiv qiyinchiliklar rol o'ynaydi, bu shaxsni shakllantirish jarayonida tabiiydir. M. Pel-leren va M. Bres ta'kidlaganidek, o'spirinda "bola va kattalar bir-birini almashtiradi yoki to'qnashadi; ko'plab rollar, belgilar, his-tuyg'ular, pozitsiyalar va ularning barchasi bir-biriga ziddir. U aslida kimligini bilmasligini aniqladi".

Agressiyani boshqarish, ushbu hodisaning sabablarini tahlil qilish sog'lom jamiyat qurish uchun katta ahamiyatga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu masalani hal qilish muayyan qiyinchiliklar bilan bog'liq, shu jumladan ilmiy nashrlarda o'spirin tajovuzining sabablarini o'spirin shaxsiyatining salbiy tomonlarini alohida ta'kidlab, bir tomonlama ko'rib chiqish tendentsiyasi mavjud. Masalan, T.I. Menshikovaning ta'kidlashicha, "Zamonaviy o'spirinlar oldingi avlodlarga qaraganda ko'proq pragmatikdir va ma'naviy qadriyatlarning "bar" ning pasayishi, ijobiy ijtimoiy-madaniy maqsadlarga e'tibor bermaslik, "men" ning vaqt nuqtai nazarining deformatsiyasi aksenturalarning keskin miqdoriy o'sishiga olib keldi... va qiyin o'spirinlar deb nomlangan. Yana bir xarakterli xususiyat-bu infantilizm, tashabbusning yo'qligi, "iste'molchi sindromi". Polshalik olim D. tomonidan tasvirlangan boshqa tendentsiya ham xavflidir. Pstrog, "ko'plab o'qituvchilarning tarbiyaviy munosabatlarining haddan tashqari liberalligi bilan bog'liq bo'lgan tajovuzkor o'spirinlarga nisbatan yumshoq munosabat. Talabalarning xatti-harakatlaridagi og'ishlar faqat ma'lum bir yoshga xos bo'lgan o'spirinlarning "ahmoqligi" deb hisoblanadi" [8].

Amaliy nuqtai nazardan, o'spirinlarda tajovuzning paydo bo'lishiga yordam beradigan ijtimoiy-psixologik umidsizlik omillarini o'rganishga qaratilgan yondashuv eng qimmatlidir. D. I. Ponomareva va E. A. Ponomareva o'spirinlarda deviant xatti-harakatlarning shakllanishi bilan bog'liq bo'lgan uchta ijtimoiy-psixologik omillarni aniqladilar. Bular oiladagi salbiy munosabatlar (masalan, disfunktsional oila, buzilish, e'tibor etishmasligi), maktab muhitida (psixologik bosim, o'qituvchilarning o'spirinning ichki dunyosiga befarqligi va boshqalar) kelib chiqadigan omillardir. va ijtimoiy mikro va makro muhitda (kattalarning o'spirinlarga nisbatan noloyiq xatti-harakatlari va boshqalar).

O'smirlik davrida psixologik muammolarni bartaraf etish va tarbiyalash masalalari bizning davrimizning eng dolzarb muammolariga aylandi. Oila, maktab va jamiyatning yosh avlodga nisbatan axloqiy, ma'naviy, siyosiy va ijtimoiy, mafkuraviy talablari kundan-kunga ortib bormoqda.

O'smirlik davrini o'rganayotgan olimlarning aksariyati tajovuzkorlik, hissiy qo'zg'alish, g'azablanish holatlarida voyaga yetmaganlarda psixologik muammolar qanday namoyon bo'lishiga ko'proq e'tibor berishadi. Chunki bu yoshda ular hayotiy tajribaga ega bo'lmaydilar, lekin ular boshqalar tomonidan tan olinishga va mustaqil bo'lishga intilishadi. O'smirlik-bu ontogenetik inson rivojlanishining eng xarakterli davrlaridan biri bo'lib, u yerda odam bolalikdan yoshlikka o'tadi va o'z navbatida nisbatan keskin va murakkab o'tishi bilan boshqa davrlardan farq qiladi.

O'smirlik murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Ushbu davrda rivojlanishning barcha jihatlarini mazmuni o'zgaradi: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va boshqalar.

Psixika, uning tanasining fiziologik va ijtimoiy holati. Ko'pgina hollarda, bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli xil vaziyatlar yuzaga keladi. Bu vaqtga kelib, bola endi" bola "emas va shu bilan birga hali" kattalar" emas. Uning o'zi va atrofidagi odamlar bilan munosabatlari butunlay boshqacha.

O'smirlik davrining eng yirik tadqiqotchilaridan biri, nemis faylasufi va psixologi E. Sprangerning ta'kidlashicha, o'smirlik qizlar uchun 14 yoshdan 18 yoshgacha, o'g'il bolalar uchun 13 yoshdan 19 yoshgacha davom etadi va o'smirlikning birinchi bosqichi 14-17 yoshda. bu yoshda bolalikdan chiqish borligini tushuntirdi. O'smirlik davridagi madaniy va psixologik kontsepsiyasida u rivojlanishning uch turini aniqlaydi.

Birinchi tur-stressli, inqirozli, band bo'lgan tun va o'smir o'zining ikkinchi tug'ilishini his qiladi, natijada yangi "men" tug'iladi.

Ikkinchi tur-o'spirinning kattalar hayotida xotirjamlik, xotirjamlik va uzluksizlik seziladi va uning shaxsiyatida chuqur va jiddiy o'zgarishlar bo'lmaydi.

Uchinchi tur-bu rivojlanish jarayonining bosqichi bo'lib, unda o'spirin o'zining ichki tajribalari va inqirozlarini qat'iyat bilan engib chiqadi, faol o'zini o'zi anglashni shakllantiradi va tarbiyalaydi. Shunday qilib, E. Spranger bu asrning asoschilari o'zlarining individualligini anglash, aks ettirishning paydo bo'lishi, "men" ni ochib berish ekanligini isbotladi va o'spirinning dunyoqarashi, qadriyatlari va o'z-o'zini anglashini muntazam ravishda o'rganish uchun asos yaratdi.

O'smirlarda deviant xulq-atvorli bolalarning kelib chiqishining ijtimoiy-psixologik omillari mavjud va quyida biz ularga alohida to'xtalib o'tamiz.

O'smirlarda noo'rin xatti-harakatlarning paydo bo'lishining turli sabablari va sabablari mavjud. Insonning biologik rivojlanishidagi nuqsonlar, sezgi organlarining nuqsonlari, ya'ni zaif ko'rish, eshitish, rasmiy buzilishlar, o'rganishga salbiy ta'sir ko'rsatadigan yuqori asabiy faoliyat, shuningdek, temperament va xarakterdagi nuqsonlar o'rganishda qiyinchiliklarga olib keladi. Bundan tashqari, insonning aqliy o'sishidagi kamchiliklar, masalan, aqlning zaif rivojlanishi, irodaning bo'shligi, hissiyotlarning zaifligi, zarur ehtiyojlar va qiziqishlarning yo'qligi, o'spirinning intilishlari va mavjud imkoniyatlar o'rtasidagi nomuvofiqlik va boshqalar taraqqiyotga to'sqinlik qiladi. Shaxsiy fazilatlarini shakllantirishdagi nuqsonlar, axloqiy tuyg'ularning yo'qligi, oila a'zolari bilan noto'g'ri aloqa, ishga qiziqishning yo'qligi, bo'sh vaqtning noto'g'ri taqsimlanishi va boshqalar ham salbiy harakatlarni keltirib chiqaradi. Inson bilimlari va o'quv faoliyatidagi kamchiliklar: aqliy faoliyat usullaridan keng foydalana olmaslik, eng muhim bilim va ko'nikmalarni egallashdagi uzilishlar: bularga maktab mashg'ulotlarida o'qitishdagi nuqsonlar, ta'lim choralari va faoliyatidagi xatolar kiradi. Qiyin o'spirinni shakllantirishning sabablaridan biri bu o'quvchining o'qishga salbiy munosabati. Buning sabablari ta'lim faoliyati usullari, ko'nikmalarning yetarli emasligi, fikrlash qobiliyatining pastligi va o'qituvchining o'rganishda buni hisobga olmasligi. Bunday o'spirinlarning bilim darajasi va xulq-atvori o'qituvchilar tomonidan noto'g'ri baholanadi. Yuqorida aytilganlarning barchasi o'spirinlarni maktabni sog'inishga majbur qiladi.

O'smirning darslarni yaxshi o'rganmasligining sabablari-bu past o'quv faoliyati, o'qishga bo'lgan qiziqishning pastligi, zarur yordam yo'qligi sababli ba'zi fanlarni o'rgana olmaslik, shuningdek intellektual o'sish nuqsonlarining patologik namoyon bo'lishi. Maktabdan tashqari

atrof-muhit ta'siridagi nuqsonlar, masalan, yosh tengdoshlarning ta'siri, madaniy ta'lim, ishlab chiqarish jamoalari va jamoat muhitidagi kamchiliklar, shuningdek, o'rganishda qiynalayotgan o'smirlar sonining ko'payishiga olib keladi.

Amerikalik psixolog R. Kulenning so'zlariga ko'ra, o'smirlik davrida uchta asosiy ijtimoiy va axloqiy tamoyil mavjud: ozodlik (kattalar ta'siridan xalos bo'lish) va mustaqillikka erishish;

hayot yo'lini va kasbini tanlashga jiddiy yondashish;

bu zarur ijtimoiy va axloqiy me'yorlarni o'zlashtirishdan iborat.

Uning fikriga ko'ra, bola yuqoridagi muammolarga e'tibor bermaguncha, o'smirlik davri qanchalik uzoq bo'lsa ham, u bola bo'lib qoladi.

1. Ozodlik reaksiyasi. Bu kattalarning vasiyligi, nazorati va homiyligidan xalos bo'lish istagida namoyon bo'ladi. Reaksiya kattalar tomonidan belgilangan tartib va qoidalarga qarshi qaratilgan. "Erkin bo'lish" zarurati mustaqil hayotga intilish bilan bog'liq va bu reaksiya o'g'il bolalarda ko'proq uchraydi.

2. Teng bilan guruh reaksiyasi. Uning ikki turi mavjud.

Birinchidan, bir jinsga asoslanib, u doimiy rahbar va guruh a'zolarining vazifalarini, ularning guruhdagi o'rnini belgilaydi. Ushbu guruhda "rahbarning yordamchisi" intellektual qobiliyatga ega emas, lekin jismonan kuchli, "antilider" - rahbar o'rnini egallashga harakat qiladigan kishi, "ikki yuzli" - oldinga va orqaga yuradi. u erda yuradigan o'spirinlar bo'ladi. Bunday guruhning o'z hududi bor va begonalarga unga yaqinlashishga ruxsat berilmaydi. Guruh tarkibi barqaror bo'ladi va yangi ishtirokchilar faqat testlar asosida qabul qilinadi.

Guruhlarning ikkinchi turida rollar qat'iy taqsimlanmagan va doimiy rahbar yo'q. Rahbarning vazifalarini guruhning turli a'zolari bajaradilar. Guruh a'zolari ikkala jinsdan iborat va uning tarkibi barqaror emas.

Qiziqish-bu sevimli mashg'ulotga reaksiya.

Qiziqishlar va sevimli mashg'ulotlar o'smirlik davrida muhim ahamiyatga ega. Ular quyidagi turlarga kiradi:

1. Mavzu, musiqa, radiotexnika, tasviriy san'at, adabiyot sohasidagi intellektual va estetik qiziqishlar.

2. Jismoniy qiziqishlar kuch, chidamlilik va ephillikni oshirishga qaratilgan xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi.

3. Etakchilikka bo'lgan qiziqish boshqalarni boshqarish istagida namoyon bo'ladi.

4. To'plamga bo'lgan qiziqish turli xil to'plamlarni yig'ishda namoyon bo'ladi.

5. Egosentrik manfaatlar. Boshqalarning diqqat markazida bo'lish istagi.

6. Ehtirosli qiziqish. Karta o'yini, qimor o'yinlari, xavf-xatarga moyillik.

7. Axborot va muloqotga qiziqish, yangi ma'lumotlarni qidirish, tasodifiy suhbatlar va detektiv filmlarni tomosha qilish. Qiziqishlar tizimi, o'spirinlarning ijtimoiy yo'nalishi qayta tiklanmoqda, ularning o'zini o'zi anglashi, o'zini o'zi qadrlashi, qadriyatlar tizimi o'zgarmoqda.

Bolalar oiladan tashqaridagi tengdoshlari bilan munosabatlarda tajovuzkor xatti-harakatlarni qabul qilishadi. Ko'pgina hollarda, bolalar o'z tengdoshlarining xatti-harakatlarini kuzatib, o'zlarini agressiv ravishda boshqarishga harakat qilishadi. Haddan tashqari tajovuzkor

bolalar tengdoshlari muhitidan chiqarib yuboriladi. Bunday bolalar o'zlarini kamsitilgan his qilishadi va o'zlari kabi tajovuzkor bolalar guruhida o'z o'rnini topadilar. Va bu boshqalarga qo'shimcha ravishda ko'proq muammolarni keltirib chiqaradi.

Quyida o'smirlar muammosiga e'tiborni kuchaytirishning asosiy sabablari keltirilgan:

* Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar fan va texnika, madaniyat, san'at va adabiyotning rivojlanishi natijasida o'zgarib bormoqda;

* Ommaviy axborot vositalarining kengayishi tufayli daraja ko'tarildi yoshlar haqida ma'lumot;

* O'g'il bolalar va qizlarning yetarli darajada xabardorligi dunyo voqealari, tabiat va jamiyat qonunlari;

* Ularning jismoniy va aqliy tezlashishi pishib etish;

* O'smirlar bilan ishlashda mafkuraviy, siyosiy, vatanparvarlik va xalqaro ta'limga alohida yondashish zarurati;

* Shaffoflik, ijtimoiy adolat va demokratiya muammolari jamoat hayotida chuqur ildiz otgan

* Talabalar mustaqil bilimlarni egallash, ijodiy fikrlash, o'zlarini boshqarish, tushunish, baholash va nazorat qilish uchun keng imkoniyatlarga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ageenkova E. K. o'smir bolalardagi tajovuzning yo'nalishi // ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarda boshqaruv: mater. XXIV o'rta dunar. ilmiy.- amaliyot. konf. (Minsk shahri, 2015 yil 14 may). Minsk, 2015 yil. 208-210-betlar.

2. Ageenkova E. K., Volchek V. A. o'smirlarda tajovuzning yo'nalishi // psixologiya va hayot : ta'lim psixologiyasining dolzarb muammolari: mater. III xalqaro. ilmiy.- amaliyot. konf. 2018 yil 14-15 noyabr Minsk, 2018 yil. 469 — 473-betlar.

3. Ageenkova E. K., Larionov P. M., Volchek V. A. o'smirlarning tajovuzkorligining shaxsiy determinantlari // psixoterapiya. 2019. № 2 (194). 86-94-betlar.

4. Adler A. ilm-fan yashash. Kiev, 1997 yil.

5. Adler A. inson tabiatini tushunish. Qarang:, 1997.

6. Berkovits L. agressiya: sabablari, oqibatlar va nazorati. Qarang:, 2001.

7. Volyanska O. V. muammo agresivdir! pshlggyuv: faktori ta me-xashzmi socializatsii / / Milliy universitet Vknik yuridik akada-Mia Ukra!Yaroslav donishmandning ismi emas". 2016. № 3(30). 117-134-betlar.

8.S. Dozortseva E. G., Oshevskiy D. S. ochiq, yashirin tajovuzni rivojlantirish va o'spirinlar tomonidan huquqbuzarliklarni sodir etish // amaliy huquqiy psixologiya. 2013. № 2. C. 4S—55.

9. Enikolopov S. N., Sibulskiy N. P. A. Bass va M. Perrining tajovuz diagnostikasi so'rovnomasining rus tilidagi versiyasini psixometrik tahlil qilish // psixologik jurnal. 2007. T. 2S, no 1. C. 115—124.